

Капліна Г.А.,

*к.ю.н, доцент кафедри правознавства
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

РОЛЬ ПРИНЦИПІВ ТА НОРМ МІЖНАРОДНОГО ТРУДОВОГО ПРАВА В СУЧАСНИХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ УМОВАХ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу ролі та значення принципів та норм міжнародного трудового права для формування національної системи трудового права. З'ясовуються основні принципи міжнародного трудового права, вивчається їх роль в формуванні системи принципів національного трудового права.

Ключові слова: принципи міжнародного трудового права, співвідношення міжнародних та національних принципів, дихотомія принципів права, концепція монізму права.

Сучасні цивілізаційні умови мають на увазі використання у національних правових системах міжнародних правових принципів. Побудова галузей права безперечно теж відображає та імплементує міжнародні постулати права. Трудове право, як елемент розвинутого громадянського суспільства, визнає силу та пріоритет принципів та норм міжнародного трудового права, враховуючи при цьому особливості вітчизняного розвитку. Таким чином, міжнародні правові принципи в сфері праці втілюються як в міжнародне, так і в національне трудове право здійснюючі при цьому вплив на його розвиток. Незважаючи на достатній стан вивчення впливу загальновизнаних міжнародних правових принципів такими дослідниками, як І.Я.Кісельов, Н. М. Міносян, Л. В. Павлова, В. Л. Толстих, Є. Т. Усенко, Є. А. Єршова, М. Л. Лютов, К. К. Уржинський та ін., проблема їх дослідження залишається актуальною, особливо для потреб нового Трудового кодексу.

Метою даної публікації є вирішення питання щодо форми та змісту міжнародних принципів трудового права, співвідношення та можливості їх нормативного та доктринального визначення, розвиток та віддзеркалення принципів, що стосуються основоположних прав у сфері праці, у фундаментальних конвенціях МОП та проблеми взаємоузгодженості принципів у питаннях міжнародного та національного трудового права.

Як відомо, основні принципи міжнародного права з'явилися у міжнародному спілкуванні як норми звичаєвого права. Л. Мінгазов із цього приводу зазначає, що їх виникнення зумовлене відсутністю в системі норм міжнародно-правового регулювання органу, який видавав би обов'язкові для держав закони, а тому самі суб'єкти шляхом узгодження створюють для себе правила поведінки – норми міжнародного права [1, с.102-107]. Загальновизнані принципи і загальновизнані норми – це поняття, які збігаються. Найважливіші норми загального міжнародного права прийнято називати принципами [2, с. 28]. У системі норм міжнародного права основні принципи мають вищу нормативну силу, посідаючи в ієрархії міжнародно-правових норм найвищий ступінь, рівний конституційним нормам у внутрішньому праві.

Здійснюючи аналіз розуміння та тлумачення принципів міжнародного права, можна дійти висновку, що це «концентрований виклад та узагальнення загальновизнаних норм поведінки суб'єктів міжнародних відносин щодо найважливіших питань міжнародного буття» [3, 124]; або «система основоположних норм міжнародного права, які регулюють відносини між його суб'єктами і є критерієм правомірності міжнародних правотворчого та правозастосовного процесів, дійсності міжнародно-правових норм» [4, 196]; або, наприклад, «концентровано виражені й узагальнені загальновизнані норми поведінки суб'єктів міжнародних відносин щодо найважливіших питань міжнародного життя на певному історичному етапі» [5, 257] тощо. Ми вважаємо, що поняття основних принципів міжнародного права не має і не може мати нормативного визначення, а лише доктринальне їх тлумачення.

Мабуть, слушною є думка В. Буткевича щодо неоднозначного ставлення в науці до основних принципів міжнародного права, коли не вироблено їх сталого визначення [4, 191].

Якщо шукати втілення основних принципів трудового права в нормативних документах, то це, мабуть, в першу чергу, Статут ООН [6]. Відповідно до ст. 2 глави 1 «Цілі та принципи» Статуту ООН «для досягнення цілей, зазначених у ст. 1, Організація та її Члени діють відповідно до таких принципів» : 1) суверенної рівності всіх членів; 2) добросовісного виконання прийнятих на себе зобов'язань; 3) вирішення міжнародних спорів мирними способами; 4) утримання у міжнародних стосунках від загрози силою чи її застосування проти територіальної недоторканності чи політичної незалежності будь-якої держави; 5) надання допомоги ООН в усіх діях, що застосовуються відповідно до Статуту, й утримання від допомоги будь-якій державі, проти якої ООН проводить дії превентивного чи примусового характеру; 6) забезпечення дій держав, які не є членами ООН, відповідно до цих принципів для підтримання міжнародного миру і безпеки; 7) заборона втручання ООН у справи, що знаходяться у внутрішній компетенції будь-якої держави.

Хоча у Статуті ООН вживається лише слово «принципи», у дипломатичній практиці, юриспруденції, вітчизняній літературі їх називають «основними принципами», а також нормами *jus cogens*, підкреслюючи цим їх універсальність, загальновизнаність та обов'язковість. Тобто ці принципи є «обов'язковою нормою міжнародного права, від виконання якої жодна нація не може звільнити себе або не може бути звільнена іншими націями», переважають над іншими джерелами міжнародного права та позбавляють законної сили міжнародні угоди й інші норми міжнародного права, які суперечать їм.

Перелік та інтерпретацію основних принципів міжнародного права було розширено в інших важливих міжнародно-правових актах, до яких належать Декларація про основні принципи міжнародного права від 24 жовтня 1970 р.,

Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р.

Під загальновизнаними принципами міжнародного права в сфері праці взагалі будемо розуміти визнані міжнародним співтовариством імперативні трудові засади, втілені в концентрованому вигляді в статутних документах та деклараціях універсальних міжнародних організацій – Організації об'єднаних націй та Міжнародної організації праці, обов'язкові для дотримання усіма державами – членами цих організацій, гарантовані міжнародно-правовими засобами реагування у випадку їх недодержання та такі, що визначають національну систему трудового права та законодавства про працю.

Загальновизнані принципи трудового права у концентрованому вигляді сформульовані у засновницьких документах і деклараціях МОП, у Преамбулі до Статуту МОП, в Декларації про цілі і завдання Міжнародної організації праці, прийнятої 10 травня 1944 р. на 26-й Генеральній конференції МАРНОТРАТНИК, яка є складовою частиною Статуту, в Декларації МОП про основоположні принципи і права у сфері праці, прийнятою 18 червня 1998 р. на 86-й Генеральній конференції МОП, і в Декларації МОП про соціальну справедливість з метою справедливої глобалізації 2008 року.

Проблема визначення переліку загальновизнаних принципів міжнародного права (у тому числі у сфері праці) є складною і дискусійною, на що звертав увагу учений-компаративіст І. Я. Кисельов [7, с. 591].

Із аналізу Статуту і трьох декларацій МОП, які є не міжнародними договорами, не є нормативними правовими актами, а є особливими міжнародними джерелами трудового права, слідують, зокрема, наступні загальновизнані принципи міжнародного трудового права.

По-перше, принцип соціальної справедливості, що включає надання можливостей для всіх брати участь в справедливому розподілі плодів прогресу в галузі оплати праці, робочого часу і інших умов праці, а також прожиткового мінімуму заробітної плати для всіх, хто працює і потребує такого захисту; по-

друге, принцип рівної оплати за рівну працю. Також виділяють принцип свободи слова і свободи об'єднання працівників і роботодавців як необхідна умова постійного прогресу. Далі треба вказати принцип людяності (гуманізму) у сфері праці, що включає надання трудящим людських умов праці, визнання бідності загрозою для загального добробуту і визнання права всіх людей на здійснення свого матеріального добробуту і духовного розвитку в умовах свободи і гідності, економічної стійкості і рівних можливостей; праця вільна і не є товаром; та принцип соціального партнерства, що включає рівні права і співпрацю представників трудящих.

У літературі пропонувався інший набір основоположних (загальновизнаних) принципів міжнародного трудового права. Так, Є. А. Єршова вказує серед них верховенство міжнародного трудового права над національними правовими актами, регулюючими трудові стосунки [8, с. 31]. В зв'язку з цим відзначимо, що з питання про співвідношення міжнародного і національного права в науці міжнародного права, конституційних нормах тих або інших держав існують різні підходи і концепції (наприклад, суди Англії або США інакше підходять до питання норм міжнародного права і його співвідношення з національним законодавством, ніж, наприклад, законодавці України, Білорусі і Росії, тому верховенство перших над другими не може бути загальновизнаним принципом). До того ж міжурядові і міжвідомчі міжнародні договори за визначенням не можуть мати верховенства над Конституцією і іншими законодавчими актами, враховуючи рівень і компетенцію органів, які їх укладали.

Спірним є також віднесення Є. А. Єршовою до загальновизнаних принципів міжнародного трудового права таких ідей, як рівні права на судовий захист і добросовісне виконання міжнародних зобов'язань, оскільки ці керівні правові ідеї мають загальноправове значення, оскільки стосуються будь-яких галузей права, а не лише трудового права.

До принципів, що стосуються основоположних прав у сфері праці, Женевська декларація 1998 р. віднесла наступні чотири правові ідеї: 1) свобода

об'єднання і визнання права на ведення колективних переговорів; 2) скасування всіх форм примусової або обов'язкової праці; 3) дієва заборона дитячої праці; 4) недопущення дискримінації в галузі праці

Зауважимо, що ще до проголошення з боку МОП принципи, що стосуються основоположних прав у сфері праці, знайшли своє віддзеркалення і розвиток у семи фундаментальних конвенціях МОП, до яких в 1999 р. додалася ще і восьма – «Про заборону і негайні заходи по викорінню найгірших форм дитячої праці».

Але не все так взаємоузгоджено сьогодні у питаннях міжнародного та національного трудового права. Проблема співвідношення міжнародного та національного права є сьогодні однією з ключових проблем теорії та практики міжнародного права. У цьому аспекті в науці міжнародного права багато обговорюють тему «дихотомії права», тобто поділу права на національне і міжнародне.

Нагадаємо, що концепція дихотомії права з'явилася наприкінці епохи Середньовіччя, а середньовічний універсалізм ще не знав поділу між суто внутрішніми (національними) та міжнародними аспектами регулювання соціальних відносин. Тільки з появою співтовариства суверенних держав виникає потреба в розмежуванні двох окремих систем права – міжнародного та національного, які базуються на різних засадах нормативного регулювання.

Згідно з дуалістичною доктриною, національні суди можуть застосовувати міжнародне право лише тоді, коли воно буде або «трансформоване», або «інкорпороване» в національне право. До того ж після здійснення такої «трансформації» чи «інкорпорації» в національне право норми міжнародного права можуть бути скасовані чи змінені актом внутрішнього законодавства.

Звернімо увагу на те, що концепція дихотомії трудового права має сенс лише тоді, коли ми розглядаємо право як один із аспектів діяльності держави, тобто пов'язуємо право з державою, що є характерним для позитивістського юридичного світогляду. Якщо ми бачимо в праві такий феномен соціального буття, який існує поза державою і незалежно від неї, тоді у нас менше підстав

говорити про дихотомію права, оскільки у такому ракурсі право є цілісним явищем. Сьогодні вже зрозуміло, що погляди щодо природних трудових прав людини мають загальноновизнаний цивілізаційний вимір та імплементуються у національні правові системи.

Одним із провідних творців дуалістичної концепції вважається німецький вчений Генріх Тріпель. Він сформулював три головні критерії, які дозволяють розмежувати національне (внутрішнє) і міжнародне право. Так, на його думку, ці системи права мають різні: 1) джерела; 2) суб'єкти; 3) предмети регулювання.

Однак із плином часу, як виявилось, з погляду згаданих критеріїв різниця між національним та міжнародним правом вже не має такий чіткий вигляд. Однак найбільш яскравим прикладом неадекватності дуалістичної концепції можна вважати право ЄС, яке сформувалося на базі міжнародного права і поступово набуло рис наднаціонального правопорядку, в якому немає чіткої межі між внутрішньодержавною та міждержавною сферами.

Створення та діяльність Європейського суду з прав людини є свідченням того, що фізичні особи можуть кидати виклик власній державі у міжнародній сфері і що вони не є виключно адресатами чи об'єктами норм міжнародного права. Тому більш прийнятним нам видається уявлення про єдиний монопростір дії національного та міжнародного трудового права. Це так звана концепція монізму, коли йдеться про співвідношення між національним і міжнародним правом. Монізм передбачає, що національне і міжнародне право є частинами (підсистемами) однієї спільної системи права. Питання тільки в тому, яка з цих підсистем має пріоритет.

Зазначимо, що сьогодні під концепцією монізму частіше розуміють теорію примату (верховенства) міжнародного права щодо національного права (так звана «інтернаціоналістська» версія монізму). Такої версії монізму дотримуються не лише прихильники школи природного права, соціологічної та психологічної школи, але й також прихильники нормативізму, який вважається одним із напрямів школи позитивного права.

Стосовно концепції монізму з погляду школи природного права, то одним із найбільш відомих представників цієї концепції був Герш Лаутерпахт, який в своїй теорії наголошував на великому значенні моральних цінностей і необхідності поваги до прав людини. Цілком справедливо, що таке бачення цілком прийнятне для системи трудових прав людини та узгоджується з сучасними поглядами МОП та світової спільноти.

Правова позиція незалежної України щодо питання співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права розпочалася формуватися з проголошення Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р., де зазначалося, що Україна визнає пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права (ст. 10). У цьому зв'язку, мабуть, треба погодитися з П. Мартиненком, що якісно новим феноменом у вітчизняній історії взаємодії з міжнародним правом є вирішення питання щодо включення норм міжнародного права до національного права України: шляхом прямої інкорпорації (щодо загальновизнаних принципів і норм міжнародного права) та посередньої інкорпорації (щодо міжнародних договорів) [9].

Якщо вести мову про співвідношення міжнародних принципів та принципів трудового права, то в літературі сучасні принципи трудового права поділяються на чотири групи: 1) такі, що виражають політику держави в галузі правового регулювання ринку праці й ефективної зайнятості; 2) що містять керівні засади в галузі встановлення умов праці працівників; 3) визначають правове регулювання застосування праці працівників; 4) що відображають головні напрями правової політики в галузі охорони здоров'я і захисту трудових прав працівників [10]. Класифікація суспільних відносин, які є предметом сучасного трудового права України, дала змогу Н.Б.Болотіной поділити принципи трудового права можна на 2 види: принципи трудового регулювання індивідуальних трудових відносин і принципи правового регулювання колективних трудових відносин [11].

Основні принципи трудового права закріплено в Конституції України й інших найважливіших законодавчих актах. Як відомо, у ст. 43 Конституції України закріплений принцип свободи праці: "Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується". У цій же статті говориться про заборону використання примусової праці: "Використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан".

Сучасний розвиток цивілізації на одне з перших місць висуває ідею всесвітнього захисту прав людини в сфері застосування праці. Цей постулат, що закріплений у загальновизнаних міжнародних актах, вимагає перегляду традиційних підходів і оцінок. Зокрема, слід констатувати, що принципи свободи і рівності праці в умовах кризового стану економіки України носять багато в чому декларативний характер. Недостатньо проголосити принцип, необхідно узгодити його реалізацію в цілому комплексі заходів щодо його забезпечення.

Ряд важливих принципів закріплено в Кодексі законів про працю України. Між тим у цей час не всі принципи трудового права отримали текстуальне формулювання в Конституції та інших нормативно-правових актах про працю.

У чинному КЗпП немає окремої статті, що встановлює основні принципи регулювання трудових відносин. Цей недолік слід усунути в новому Трудовому кодексі. До основних принципів потрібно віднести принципи, які закріплені у міжнародному трудовому праві і про які ми вже говорили.

Необхідно назвати і такий принцип як недопущення погіршення становища працівника порівняно з рівнем, передбаченим законодавством. У зарубіжному трудовому праві цей принцип є загальновизнаним і застосовується не лише до співвідношення договорів про працю із законодавством. Він має універсальне значення, торкається будь-якого нормативного акта нижнього

рівня, який може тільки поліпшувати становище працівника порівняно з нормативними актами більш високого рівня. Такий принцип є і в законодавстві про працю України (статті 9,9-1 КЗпП). Принцип, згідно з яким договори про працю не можуть погіршувати положення працівників порівняно із законодавством України, - це основний принцип, що має універсальний характер.

Можна констатувати, що принципи міжнародного та національного права тісно взаємодіють у трудовому праві України. Результатом цієї взаємодії виступає те, що загальновизнані міжнародні принципи знаходять своє нормативне віддзеркалення у Конституції та законодавстві про працю.

Література:

1. Мингазов Л. Х. Эффективность норм международного права : моногр. – Казань, 1990. — 206 с.
2. Черкес М. Ю. Міжнародне право : підруч. — 5-те вид., випр. і доповн. – К., 2006. – 397 с.
3. Чекаленко Л. Д. Дипломатія. Україна в системі міжнародних відносин. Словник-довідник : навч. посіб. - К., 2007. - 176 с.
4. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії: підруч. / за ред. В. Г. Буткевича. — К., 2002. — 608 с.
5. . Словарь международного права / С. Б. Бацанов, Г. К. Ефимов, В. И. Кузнецов и др. — 2-е изд., перераб. и доп. — М., 1986. — 432 с.
6. Устав Международной организации труда и Регламент Международной конференции труда. Женева, 2002.
7. Киселев, И. Я. Сравнительное и международное трудовое право: учеб. для вузов / И. Я. Киселев. М.: Дело, 1999.
8. Ершова, Е. А. Международное и российское трудовое право // Е. А. Ершова // Трудовое право. 2006.- № 12. - С. 63 – 80.
9. Мартиненко П. Ф. Насиченість державного права України міжнародним правовим порядком : конституційний аспект // П.Ф.Мартиненко//

Конституція і конституціоналізм : вибіркові проблеми : зб. наук. пр. членів товариства конституційного права з нагоди десятої річниці Конституції України, Конституційного Суду України та самого Товариства. — К., 2013. — С. 251—280.

10. Трудове право: Учебник / Отв. ред. проф. О.В. Смирнов. - М.: "Статус ЛТД+", 1996. - С. 23-24.

11. Трудове право України: Підручник / За ред. Н.Б. Болотіної, Г.І. Чанишевої. – К.: Знання, 2000. – 564 с.

Каплина Г.А. Роль Принципов и норм международного трудового права в современных евроинтеграционных условиях Украины.-Статья.

Статья посвящена анализу роли и значения принципов и норм международного трудового права для формирования национальной системы трудового права. Выясняются основные принципы международного трудового права, изучается их роль в формировании системы принципов национального трудового права.

Ключевые слова: принципы международного трудового права, соотношения международных и национальных принципов, дихотомия принципов права, концепция монизма права.

Kaplina H. A. The role of the principles and norms of international labour law in modern conditions of European integration in Ukraine.-Article.

The article is devoted to analysis of the role and importance of the principles and norms of international labour law for the formation of the national system of labour law. Turns out the basic principles of international labor law examines their role in the formation of a system of principles of national labor law.

Key words: principles of international labour law, relationship between international and national principles, the dichotomy of the principles of law, the concept of monism is right.